

SAHA (YAKUT) TÜRKLERİNİN SÖZVARLIĞINDA ZAMAN İLE İLGİLİ KELİMELER VE İFADE ÇEŞİTLERİ

Expressions and Words of Interest in Time in the Vocabulary of Sakha Turks

Doğan ÇOLAK*

Dil Araştırmaları, Güz 2016/19: 199-206

Öz: Zaman, insanoğlu tarafından bazı ihtiyaçlar neticesinde önce basit daha sonra detaylı bir şekilde çeşitli birimlere bölünmüştür. Bu birimlerin adlarının bazıları evrensel olarak dünyanın birçok yerinde aynı anlamı ifade etmekte olup bazı adlandırmalar ise ait olduğu toplumlara hastır. Bu durumun sebepleri arasında kültür, yaşanan coğrafyanın özelliği, tarım ve hayvancılık vs. gösterilebilir. Bu çalışmada uzun yıllar önce ana kitleden koparak kuzeye, Sibiry bozkırlarına yerleşen kadim Türk boylarından Saha Türklerinin sözvarlığında zaman ile ilgili kullandığı kelimeler ve ifade çeşitleri incelenmiştir. Ele alınan kelimeler zamanın en küçük biriminden en büyüğüne doğru sistematik bir şekilde verilmiştir. Çalışmanın sonunda ise elde edilen bulgularla ilgili sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, Saha (Yakut), gün, ay, yıl.

Abstract: As a result of some necessities, time has first split into simple units and then into more detailed units by human beings. Some of the names of these units mean the same thing universally all around the world; and, some of them are unique to the societies they belong to. Culture, characteristics of the geography, agriculture, and husbandry can be shown as some of the reasons behind this situation. Words and expressions of time used in the vocabulary of Sakha Turks, who are from Turkic tribes that separate from the main population and settle in Siberian steppes are analyzed in this study. The studied words are given in a systematical order being from the smallest unit to the biggest units. The results acquired from the obtained findings are given in the end of the story.

Keywords: Time, Sakha, day, month, year.

I. Giriş

Zaman, bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre (olarak) tanımlanabilir (TDK Sözlük 2011: 2331). Zaman konusu ilk olarak felsefenin üzerinde çokça durduğu ve sonrasında matematik ve fiziğin de müdahil olduğu; birçok araştırmacının üzerine çalışma yaptığı bir kavramdır. Zamanı durdurmamız, onunla yarış etmemiz mümkün değildir. Dünyadaki canlı ya da cansız bütün varlıklar ona boyun eğmek zorundadır. Onun bu gücüne boyun eğen insanoğlu ‘zamanla’ yaşamayı öğrenmiş; ona söz geçiremese de onu kendi işlerine uygun bir hâle getirmiştir. Bunu yapmak için birtakım kriterlere göre onu dilimlere ayırmıştır. Dünyanın güneş

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. dogan_colak@hotmail.com. Gönderim Tarihi: 19.10.2016 / Kabul Tarihi: 01.11.2016

etrafındaki 365 günlük turuna bir ‘yıl’, ayın dünya etrafındaki 30 günlük turuna bir ‘ay’, dünyanın kendi etrafındaki bir tam turuna ‘gün’ vs. denilerek ‘zamanla’ uyum hâlinde ve ondan faydalanmak suretiyle bazı sınıflandırmalara gidilmiştir. Dünya üzerinde yıl, ay, hafta, gün, sabah, akşam vb. kavramlar ortak olmakla birlikte bazı kavramlar kültürlerle, yaşanan coğrafyanın özelliğine, tarım ve hayvancılıkla ilgili bazı işlere vs. göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu kavramlar yine o topluluğa has bir şekilde ifade edilmektedir.

Bu çalışmada uzun yıllar önce ana kitleden koparak kuzeye, Sibirya bozkırlarına yerleşen kadim Türk boylarından Saha Türklerinin sözcüklüğünde zaman ile ilgili kullandığı kelimeler ve ifade çeşitleri incelenmiştir. Ele alınan kelimeler zamanın en küçük biriminden en büyüğüne doğru sistematik bir şekilde verilmiştir. Yıl kısmında olduğu gibi, inançla bağlantılı olan yerde o inanç ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

II. Sahaların Zaman ile İlgili Kullandığı Kelimeler

Zengin bir sözcüklüğe sahip olan Sahaların, zaman ile ilgili terminolojisi genel Türkçe ile paralellik arz ettiği gibi farklı kelimelerle karşılaşmak da mümkündür. Ruslar ile mazisi oldukça eskiye dayanan münasebetler ve hâlâ onlarla iç içe yaşamaları bazı terim ve kavramların Rusça olarak karşılanmasına sebep olmuştur. Bazı kavramlar ise esasında İngilizce olup Rus leksikolojisine uydurulmuş hâli ile Sahacadaki yerini almıştır.

Sahalar zaman kelimesi için *kem* ile Rusçadan geçen *birieme* kelimelerini kullanmaktadır.

Saniye kelimesi ile konuya başlanacak olursa, bu kelime Sahacada *söküünde* (Rus. *sekunda*) olarak karşımıza çıkmaktadır. *Münüüte*, dakika kelimesini karşılamak üzere kullanılmaktadır (Rus. *minuta*). Saat kelimesine karşılık olarak Rusçadan geçen *çaas* ve *çahı* kelimelerinin ikisi de kullanılmaktadır (Vasiliev 1995: 224; Çolak 2010: 106, 146).

Çağdaş Türk lehçelerinde 24 saatlik zaman dilimini ifade etmek için *gün/kün* kelimesi yer almaktadır. Sahacada *kün* şeklinde kullanılan bu kelime aynı zamanda güneş anlamında da kullanılmaktadır. Yakut Dili Sözlüğünü kaleme alan Edouard Pekarskiy *kün* maddesinde şunları kaydetmiştir: “güneş; gün; gece gündüz (= *tüünneex kün*); vakit (= *kün-cıl, kem-kün*); hayat; *kün erde*: sabah, sabahleyin; *kün orto*: gün ortası, öğle; *kün ortoto*: güneş yolunun yahut günün ortası; öğle zamanı; cenup; *kün añaara*: yarım gün (ya gece ya gündüz); *tüünneex kün*: gün, yirmi dört saat, *ellere kün*: evvelsi gün; *bu küñne dieri*: bu güne kadar, şimdiye kadar; *Kristes oloğor olorbut* (yahut *oloror*) *küne*: uruç, İsa günü; *Tañaara tillibit küne*: (İsa öldükten sonra tekrar dirildiği gün) Pazar, dirilme günü (= *Tañaara kün, baskırsiñiya, nediele busa*); *Tañaaramı uuga sürextiir kün*: haçın suya atıldığı gün” (Pekarskiy 1945: 581).

Gün içinde sabah, öğle, akşam gibi çeşitli zaman dilimleri mevcuttur. Sahacada bu zaman dilimleri çeşitli şekillerde ifade edilir: *Xallaan xarañaruta* ‘alacakaranlık’, *im sütüüte* ‘alacakaranlık’, *kün taxsuta* ‘gün doğumu’, *xallaan sırduta* ‘şafak’, *sarsıarda* ‘sabah’, *künüs* ‘gündüz’, *kiehe* ‘akşam, gece’, *kün ortoto* ‘öğle zamanı, öğle’, *kün kiiriite* ‘gün batımı’, *tüün üöhe* ‘gece yarısı’. Tarım ve özellikle hayvancılığın

Sahalarda önemli bir yeri olması münasebetiyle bu iş kollarıyla ilgili ifadelerle de gün içerisindeki zaman dilimleri anlatılmaya çalışılmıştır: *sarsıardaañ iam* ‘sabahki süt sağımı’, *küniüskü iam* ‘gündüzki süt sağımı’, *tuotuur iam* ‘dördüncü süt sağımı (ikinci vakti, öğleden sonra 4-6 saatleri arası)’, *kieheeñi iam* ‘akşamki süt sağımı’, *sarsıarda omurğan* ‘tarlada çalışanların ilk yemeği’, *kiehe omurğan* ‘tarlada çalışanların sabah yemeği’. Bunların yanı sıra *ial utuyuuta* ‘uyku zamanı’, *ial turuuta* ‘uyanma zamanı’, *omurğan ustata* ‘bir yemekten diğer yemeğe kadar ki zaman’, *ürgel timiriite* ‘Kutup Yıldızının kaybolması’, *künten bersibekke* ‘bütün gün’ gibi ifade çeşitleriyle de gün içerisindeki zaman dilimleri ifade edilmeye çalışılmıştır (Vasilev ve Fedorov 1998: 68; Sleptsov 1972: 197). Saha Yerinin kutup bölgesine olan yakınlığı dolayısıyla ilkbahar ortalarından yaz sonuna kadar güneş batmamakta ve hava kararmamaktadır. Dünya üzerinde benzer noktalarda da yaşanan bu doğa olayı literatüre *beyaz geceler* olarak geçmiştir. Sahacada bu durum yine aynı anlama gelen *ürüñ tüünner* şeklinde ifade edilir ve yukarıda belirtilen süre zarfında akşamdan sabaha kadar olan aydınlık havayı ve bu olayın gerçekleşti zaman dilimini işaret eder.

Sahacada hafta terimine karşılık olarak *nediele* (Rus. *nedelya*) kelimesi kullanılmaktadır. Sahacada yedi günden oluşan hafta günlerinin adları şunlardır: *benidiennik* ‘pazartesi’ (Rus. *ponedelnik*), *optuorunük* ‘salı’ (Rus. *vtornik*), *serede* ‘çarşamba’ (Rus. *sreda*), *çepier* ‘perşembe’ (Rus. *çetverg*), *beetince* ‘cuma’ (Rus. *pyatnitsa*), *subuota* ‘cumartesi’ (Rus. *subbota*), *baskıhianña* veya *sınñalañ* ‘pazar’ (Sleptsov 1972).

Otuz günden teşekkül eden ay, Sahacada *ıy* şeklindedir. Sahaca ay adları şunlardır: *Toxsunñu* ‘Ocak’, *Oluññu* ‘Şubat’, *Kulun Tutar* ‘Mart’, *Muus Ustar* ‘Nisan’, *Iam Iya* ‘Mayıs’, *Bes Iya* ‘Haziran’, *Ot Iya* ‘Temmuz’, *Aturcax Iya* ‘Ağustos’, *Balağan Iya* ‘Eylül’, *Altunñu* ‘Ekim’, *Setinñi* ‘Kasım’, *Axsınñu Iya* ‘Aralık’. Ayların *Altunñu* ‘altıncı’, *Setinñi* ‘yedinci’, *Axsınñu* ‘sekizinci’, *Toxsunñu* ‘dokuzuncu’ gibi sıra sayı isimleri ile adlandırılması eski Türk ay isim sistemi ile paralellik arz eder (Pekarskiy 1945; Kirişcioğlu 2004: 362).

Sahalarda Ocak ayı, dokuzuncu aydır. Bu yıl dönüşümü esasının uzun yıllar devam ettiğini hesaba katarsak Sahaların yazın daha erken geldiği güneyde Haziran ayında değil Mayıs ayında yılı karşıladıklarını ve bu ayı birinci ay olarak kabul ettiklerini söylemek mümkündür (Kirişcioğlu 2004: 364).

Sahacadaki ay isimleri doğa olayları ile tarım ve hayvancılıkla ilgili zaman dilimleri gözetilerek verilmiştir. *Iam* ‘sağma, sağım; ineklerin kısırakların sağım zamanı’ ve ‘küçük hayvanların üreme zamanı; balıklarda yumurtlama zamanı’ anlamındadır. *Iam Iya* sağım ayı ve balıkların havyar bıraktığı zaman dilimine karşılık gelen Mayıs ayı için kullanılır (Pekarskiy 1945: 402). Birinci ay olmasından dolayı *Biirinnik*; bazı hayvanların yumurtalama dönemi olduğundan *Simut Iya* (*simut*: yumurta); *Sınñalañ Iya* (*sınñalañ*: eğlence, tatil; kolay, sakın); kuş avlamak için kullanılan bir ağ ile ilişkilendirilerek *Tirge Iya*; *Tugut Iya* (*tugut*: bir yaşındaki geyik yavrusu); geyik yavrularının doğduğu döneme denk geldiği için *Tugut Törüür Iya*; kaz göçleri münasebetiyle *xaas keler ıya* şeklinde de adlandırmalar yapılmıştır.

Bes Sahacada çam ve çam lifi anlamında kullanılır. Pekarskiy *Bes Iya* için şunları kaydetmiştir: “*Bes Iya* (çam ayı) Mayıs-Haziran (bu aylar zarfında çam lifleri kolayca

kabuktan soyulup çıkarılır; Yakutlar bunlardan kendilerine kış yemeği hazırlar; bunun için çam liflerini kurutur, öğütürler yahut da bir şeyle sürterek onu un hâline getirirler); Vilüysk Yakutlarında yeni yıl bu ayla başlar” (Pekarskiy 1945: 88). Haziran ayı için yapılan diğer adlandırmalar şöyledir: Sahaların hayatında çok önemli bir yer tutan *ihıax* bayramı bu aya denk geldiği için *Ihıax Iya*; bu ayda balıklar çoğaldığı için balıkların geldiği ay anlamına gelen *Balık Sırutın Iya*; karların ve buzulların erimesiyle tam bir su cennetine dönen Saha Yerinde bu olayla paralel olarak çoğalan sivrisinekler dolayısıyla *Bırdax Iya* (*bırdax*: sivrisinek); ikinci ay olması münasebetiyle *İkkinhi*; bu ayda çokça *kö müöl*e rastlandığından *Kö müöl Iya* (*kö müöl*: göl ve nehirlerde ince iğne şeklinde saçılan buz); havalar ısındığı için gezip dolaşmaya elverişli bir ortam olduğundan *Küüley Iya* (*küüley*: eğlence, gezinti); genellikle bu ayda kuşlar tüy dökmeye başladığından *Sara Iya* (*sara*: tüy dökmüş, umumiyetle tüy dökmüş kuşlar); bir balık çeşidinden esinlenerek *Sıma Iya* (*sıma*: bir tür balık adı; Cobitis); bazı hayvanların yumurtalama dönemi olduğundan *Simut Iya* (*simut*: yumurta); *ihıax*’ın bu ayda kutlanmasından mütevellit kutlamalarda etrafa saçılan kırmızı anlamına gelen *tunax*’tan hareketle *Tunax Iya*; buzulların ve karların iyice eriyim nehirlerin daha coşkulu aktığı, hatta taşkınların yaşanabildiği için suyun geldiği ay anlamında *Uu Keler Iya*.

Temmuz ayına tarım faaliyetleri ile ilgili olarak ot ıya denmektedir. Temmuz için şu adlandırmalar da yapılmıştır: Karların ve buzulların erimesiyle tam bir su cennetine dönen Saha Yerinde bu olayla paralel olarak çoğalan sivrisinekler dolayısıyla *Bırdax Iya* (*bırdax*: sivrisinek); yine bir çeşit sivrisinek ile ilişkilendirilerek *Kumaar Iya*; üçüncü ay olduğu için *Ühünnü*; kazların tüy döktüğü döneme denk geldiği için *Xaas Saarar Iya*. Bunların haricinde *Çüüççex ır Iya* (*çüüççex ır*: küçük som balığı yuvası); *Oğoloox Iya* (*oğoloox*: çocuklu) ve Rusçadan geçen *Bötürüöp Iya* da kullanılmaktadır.

Atırcax, harmanda, biçilmiş hububat saplarını toplamaya mahsus dirgen ya da diren denen tarım aletidir. Ağustos ayı tarımsal bir faaliyet ile ilişkilendirilerek bu aya *Atırcax Iya* denmiştir. Bu adın haricinde buzlar donmaya başladığı için *Muus Toñor Iya*; bir sinek türünden hareketle *Naalağay Iya*; kazların yavrutlama dönemi bu aya denk geldiğinden *Oğoloox Xaas Iya*; dördüncü ay olduğu için *Tördünnü*; kazlar gittiği (göç ettiği) için *Xaas Barar Iya*; tırpanların geride kaldığı yani ekme-biçme işlerinin bittiği anlamında *Xatur Xaalar Iya* da Temmuz ayına karşılık kullanılan diğer adlardır.

Balağan, ince direklerden yapılmış evlere denir. Kış ve yaz *balağan*ları farklıdır. Eylül ayında yaz *balağan*ından kış *balağan*ına göç yapıldığından bu aya *Balağan Iy*’a denmiştir (Pekarskiy 1945: 61). Eylül ayı için ayrıca, aygırların çiftleşme dönemine geldiği için *Atur Süüler Iya*; beşinci ay olduğundan *Behinni*; toprağın donmaya başladığı dönem olduğu için *Köppöx Toñor Iya*; Sahacada sonbaharda kullanılan otlağa *otor* dendiğinden, buradan hareketle *Otor Iya*; yerin donmaya başladığından *Sir Toñor Iya*; Rusçadan geçen *Semeenep Iya*; geyiklerin çiftleşme dönemine denk geldiğinden *Taba Süüler Iya*; beyaz gecelerin bitmeye başlamasıyla gecenin normale dönüp kararmasıyla *Tüün Xaraarar Iya* ile *Kihil Iy* (*kihil*: kırmızı) ve *Onoğos Iya* (*onoğos*: ok) da kullanılır.

Ekim ayı, Saha takvimine göre altıncı ay olmasından dolayı *Altınnı* olarak adlandırılmıştır. Bunun haricinde Rusça kökenli bir kelime olan *Porkuop*; gün ışığının

azalmaya başladığı için *Kün Tüher Iy*; geyik yarışının başlaması münasebetiyle *Kul Atura Süüllere*; soğukların şiddetini arttırmaya başladığı için *Mara Iy* gibi çeşitli adların kullanıldığı görülür (Pekarskiy 1945).

Yılın birinci ayının Mayıs olması münasebetiyle Kasım ayı yedinci aya denk gelmiştir ve Sahacada *Setinñi* olarak adlandırılmıştır. Bunun haricinde güneşin bu ayda görünmediği için güneşin battığı ay demek olan *Kün Küirer Iya* ve *Kün Tüher Iya*; göllerden suların çekilmesi nedeniyle göllerin kuruduğu ay anlamında *Küöl Suokurun Iya*; soğukların şiddetiyle ilgili olarak *Satu Timnu Tüher Iya*; bir çeşit yağ olan *xayax* 'la ilgili olarak *xayax* yenilen ay anlamında *Xayax Siir Iy*; Saha Yerinin bu dönemde gün ışığından pek faydalanamaması nedeniyle *Xaraña Kün Iya* ve *Onoğos Iya* (*onoğos: ok*) şeklinde de Kasım ayı ifade edilmektedir.

Aralık ayının sekizinci ay olmasından dolayı bu aya *Axsınñu* denmiştir. Bu adın yanı sıra kış ortasına denk gelmesi nedeniyle *Ortoku Kihüññu Iy*; çaylar, dereler kuruduğu için *Ürek Suokurun Iya*; Saha Yerinin bu dönemde gün ışığından pek faydalanamaması nedeniyle *Xaraña Iy* ve *Sehen Iya* (*sehen: anlatıcı*) adları da kullanılmaktadır (Pekarskiy 1945: 335).

Ocak, Saha ayları arasında dokuzuncu aydır. Bu aya dokuzuncu anlamında *Toxsunñu* denmektedir. Ocak ayına Turuxanskay Krayında bu aya güneşin yeni yeni kendini göstermeye başladığından *Kün Taxsar Iya*; Bulun bölgesinde Rusçadan geçen *Orohuspa Iya*; Verxoyanskay'da bu dönemde gün ışığından pek faydalanamaması nedeniyle *Xaraña Iy* ve bunların dışında sisin çöktüğü ay anlamında *Tuman Tüher Iya* ve Ocak ayının sonuna doğru soğuklar azaldığından *Timnu Baha Tostor Iya* adlandırmaları da mevcuttur.

Şubat ayı ise onuncu aya denk gelmektedir ve *Oluññu* şeklinde ifade edilmektedir. Şubat ayı Allayıxa bölgesinde güneşin yeni yeni kendini göstermeye başladığından *Kün Taxsar Iya* olarak adlandırılmıştır.

Mart ayında taylar sağılmak maksadıyla besiyeye çekildiklerinden bu aya *Kulun Tutar* denmiştir (*kulun: tay*). Mart için ayrıca Rusçadan geçen *Debdekiye Iya* ve atların yavrulama zamanına geldiğinden *Sılgı Törüür Iya* isimleri de kullanılmaktadır.

Karların, buzulların erimesine denk geldiği için Nisan ayına buzulların çözülmesi anlamında *Muus Ustar* denmiştir (Pekarskiy 1945: 655). Bu adın haricinde Rusçadan geçen *Kiristiep Iya*; küçük taylar sağılmak üzere hazırlandığından *Kuççuguy Kulun Tutar*; baharın yaklaşmasıyla birlikte çayırların kuşlar ile dolması münasebetiyle *Çuçaax Iya*; *Soyuo Iya* (*soyuo: ince çubuk; bir çeşit çuvaldız; genellikle atların bağırsaklarında bulunan bir tür solucan*); *Sınñalañ Iya* (*sınñalañ: eğlence, tatil; kolay, sakın*) da bu aya karşılık kullanılan diğer isimlerdir.

Aynı ay için birden fazla adlandırma yapılması ve farklı aylar için kullanılan aynı adların bulunması, Saha Yerinin çok büyük bir coğrafyaya sahip olması ve iklim şartları ile doğa olaylarının her yerde aynı anda gerçekleşmemesinden dolayıdır.

Sahacada mevsim kelimesine karşılık olarak *sezon, cıl, kem* ve *cıl keme* kelimeleri kullanılmaktadır. Eski Türkçe *y-* sesinin *s-*'ye gelişmesi Sahacanın karakteristik bir özelliğidir. Sahacada *yıl* kelimesi 'sıl' şeklindedir ancak bu kelimenin tıpkı Kırgızcadaki gibi *c-*'li şekli de Sahacada mevcuttur: *cıl*. Yaygın kullanım *sıl*'dır ancak

mevsim ifadesinde *sıl* ya da *sıl keme* şeklinde değil *cıl* veya *cıl keme* şeklinde, c-'li şekil kullanılmaktadır.

Sahaların mevsim adlandırmaları Eski ve Genel Türkçe ile paralellik gösterir. Ses hadiseleri neticesinde;

E.T. *kış* Sh. *kıs//kışın* “kış”

E.T. *yay* Sh. *say//sayın* “yaz”

E.T. *güz* Sh. *küs//kühün* “güz//sonbahar”

E.T. *yaz* Sh. *saas//saaskı* “ilkbahar” şeklinde Sahaca sözvarlığında yer edinmiştir.

Esas olarak sahalarda iklim koşullarından ötürü iki mevsim olduğu kabul edilir: yaz ve kış. Yaz mevsimi 14 Nisandan başlar ve 14 Ekimde sona erer. Kış mevsimi de bunun tam tersi olarak 14 Ekimde başlayıp 14 Nisanda bittiği kabul edilir. Yılın dört mevsimden oluştuğu görüşü de mevcuttur. Bu görüşe göre İlkbahar mevsimi 21 Martta başlayıp 22 Mayıs'ta sona erer. Yaz mevsimi 22 Mayıs'ta başlayıp Ağustos ayının 20'sine kadar devam eder. Sonbahar mevsimi 20 Ağustosta başlayıp 14 Ekime sona erer. En uzun mevsim olan kış ise 14 Ekimde başlayıp 21 Martta son bulur.

Sahalarda yukarıda da belirtildiği üzere yıl kelimesine karşılık olarak *sıl* kelimesi kullanılmaktadır. Kuzey bölgelerindeki Sahalar ile diğer bölgelerdeki Sahalar arasında yıl anlayışı açısından fark vardır. Kuzey bölgelerindeki Sahalar arasında yılların bir adı vardır. Sahalarda gün yıl dönüşümünün bir çeşidine de *ıhıax ergiire* “ıhıax dönüşümü” denir. *ıhıax* dönüşümünün esası, yılların birbirinden farkına dayanır. Yılları tanrılardan birisiyle birleştirmek de eskiden beri devam eden bir gelenektir. Bu 12 yıllık dönüşümün tamamını *cılcut* adı verilen yıl kâhinleri bilirler. Sahalar bu dönüşümün her tekrarına *kıra möhülge* “kısa son” adını verirler. Bu 12 yıl, aynı zamanda on iki ayla da bağdaştırılır (Kirişçiöğlu 2004: 363). Bu yıllar sırasıyla şunlardır: Ürüñ Ayı Sıla; Aan Alaxçın Sıla; Aan Caahın Sıla; Uluu Suurun Sıla; Xotoy Ayı Sıla; Bayanay Ayı Sıla; Bilge Xaan Sıla; Tañxa Xaan Sıla; Odun Xaan Sıla; Cöhögöy Sıla; Ayıhıt Sıla; İeyexsit Sıla (Teris 2012:60).

Kuzey bölgesinin dışında kalan Sahalar arasında yıllar için böyle bir adlandırma pek kullanılmamaktadır. Bir inanç sistemi ile ilgili olan bu 12 yıllık takvimde, her bir yıla verilen adlar aslında Tanrıların ve bu inançla ilgili önemli ruhların adlarıdır.

Bu tanrılarla ilgili şu bilgilere yer verilmiştir: *Ürüñ Ayı* “bütün ayıların fevkinde olan ali varlık, ruh, kainatı yaratan, bütün dünyayı idare eden, yaratıcı kuvvetiyle evlatlar bahşeden, yerin verimli olmasına, hayvanların artmasına genel tesiri olan”; *Aan Alaxçın* “dünyaya sahip olan ruh, *İyiexsit*'in kızı”; *Aan Caahın* “adil ve kudretli tanrı”; *Uluu Suurun* “göklerin, kuzgunların efendisi/tanrısı”; *Xotoy Ayı* “erkek cinsinden ikinci dereceden iyi bir ilahtır; insanlara bedence gevşek nesil ihsan eder ancak bu nesil çok ve ekseri kadın cinsinde olur”; *Bayanay Ayı* “avcılar ve balıkçıları himaye eden”; *Bilge Xaan* “Ulu Toyonun soyundan gelen, bahadırlara akıl öğreten, yol gösteren”; *Tañxa Xaan* “geleceği gören büyük tanrı - ikinci bilgi tanrısı”; *Odun Xaan* “güçlü tanrı”; *Cöhögöy* “insana beyaz tüylü sürüler veren ilahe”; *Ayıhıt* “feyz ve inbat ilahlarının genel adı olup insanların, yılkıların, köpeklerin ve tilkilerin türemesine yardım ve tesir eden”; *İeyexsit* “insanları, atları,

davarları ve köpekleri himaye eden ve onların yaratıcısı olarak atfedilen ilahların genel adı” (Tomskiy 2014:8).

Bu yılların içeriği **İteğel Tılcıta**’da şu şekilde açıklanmıştır:

Ürüñ Ayı Sıla; Kısa Son’un birinci yılıdır. Bu yılda *Ürüñ Ayı Toyon*’a dikkat verirler. Çevresi: inanç, direk¹; ıhıax²

Aan Alaxçın Sıla; Kısa Son’un ikinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. *Aan Akaxçın*’a dikkat verirler. Çevresi: Ot işiyle uğraşan kişi, doktor³, oyunu⁴

Aan Caahın Sıla; Kısa Son’un üçüncü yılı. 12 yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Aan Caahın*’a dikkat verirler. Çevresi: sıklık⁵, yiğit, doğruluk

Uluu Suorun Sıla; Kısa Son’un dördüncü yılı. Bu yılda *Uluu Suorun*’a dikkat verirler. Çevresi: soy, ağıl, şaman.

Xotoy Ayı Sıla; Kısa Son’un beşinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Xotoy Ayı*’ya dikkat verirler. Çevresi: kahraman, çevik kişi, dirlik.

Bayanay Ayı Sıla; Kısa Son’un altıncı yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Doğayı, yabancı hayvanları, sürüleri koruyup onlara dikkat verirler. Çevresi: yemek, soy, avcılık.

Bilge Xaan Sıla; Kısa Son’un yedinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Bilge Xaan*’a dikkat verirler. Çevresi: öykü anlatıcısı, oyun, kâhin.

Tańxa Xaan Sıla; Kısa Son’un sekizinci yılı. Bu yılda *Tańxa Xaan*’a dikkat verirler. Çevresi: akıl, okuma/öğreme, geleceği bilmek.

Odun Xaan Sıla; Kısa Son’un dokuzuncu yılı. Bu yılda *Odun Xaan*’a dikkat verirler. Çevresi: dua, dil, kör-külüü⁶.

Cöhögöy Sıla; Kısa Son’un onuncu yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Cöhögöy*’e dikkat verirler. Çevresi: destan, loğusa, yılki çobanı.

Ayuhut Sıla; Kısa Son’un on birinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *Ayuhut*’a dikkat verirler. Çevresi: şarkı, dans, giyim.

İeyexsit Sıla; Kısa Son’un on ikinci yılı. On iki yılda bir tekrarlanır. Bu yılda *İeyexsit*’e dikkat verirler. Çevresi: süöhühüt⁷, doğa, çöl buolu⁸ (Teris 2012).

Sonuç

Sahaların zaman ile ilgili kullandığı kelimeler için şunlar söylenebilir:

1. Saat ile ilgili kullanılan terimler ve hafta günlerinin adları Rusçanın etkisi görülmektedir: *söküünde* (Rus. *sekunda*), *münüüte* (Rus. *minuta*), *çaas//çahı* (Rus. *čas*); *benidiennik* ‘pazartesi’ (Rus. *ponedelnik*), *serede* ‘çarşamba’ (Rus. *sreda*),

1 Kurbanlık hayvanların bağlandığı tepesi sivri bir tür direk.

2 Sahaların bahar bayramı

3 Genellikle şamanlar arasından çıkan çıkıkçı, baytar; üfürükçü.

4 Ağaç ve kemik üzerinde elle yapılan resim, nakış, dalgalı hatlardan ibaret nakışlar, resimler, muhtelif şekiller.

5 Geçmişte yaşananlara önemli olaylara, durumlara, tecrübelere, öğütlere dikkat etme.

6 Komik, komiklik; alay.

7 Süösühüt: sığırların beslenmesine emredilmesi.

8 Doğayı korumak, sağlıklı görünmeye çalışmak.

subuota ‘cumartesi’ (Rus. subbota).

2. Gün içerisindeki zaman dilimlerini ifade etmek için özel ifade kalıpları mevcuttur.

3. Sahaca mevsim isimleri Eski Türkçe ile paralellik arz eder: E.T. *kış* > Sh. *kış*//*kışın* “kış”; E.T. *yay* > Sh. *say*//*sayın* “yaz”; E.T. *güz* > Sh. *küs*//*kühün* “güz/sonbahar”; E.T. *yaz* > Sh. *saas*//*saaskı* “ilkbahar”.

4. Bir ayın birden çok adı vardır. Bu adlandırmalardan bazılarının ortak olduğu görülmektedir: Ocak ve Şubat için *kün taxsar ıya*; Aralık ve Ocak için *xaraña ıy*; Haziran ve Temmuz için *birdax ıya gibi*. Aynı ay için birden fazla adlandırma yapılması ve farklı aylar için kullanılan aynı adların bulunması, Saha Yerinin çok büyük bir coğrafyaya sahip olması ve iklim şartları ile doğa olaylarının her yerde aynı anda gerçekleşmemesinden dolayıdır.

Kaynakça

- ÇOLAK, Doğan (2010). *Sahaca-Türkçe Sözlük*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, (Basılmamış Lisans Tezi).
- KİRİŞÇİOĞLU, M. Fatih (2004). “-Isıax (Ihi)ax- Saha Türklerinin Bahar Bayramı”, Ankara: *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, s. 359-363.
- Komisyon (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.
- PEKARSKİY, Edouard (1945). *Yakut Dili Sözlüğü*, İstanbul.
- SLEPTSOV, P. A. (1972). *Yakutsko-Russkiy Slovar*, Moskova.
- TERİS (2012). *İteğel Tilcıt*, Cokuuskay: Biçik.
- TOMSKİY, Grigoriy (2014). “Yakutskiy Tangrizm: Sxema Teris”a, *Concorde*, 2014, N 3, p. 3-109.
- VASİLEV, P. K. ve FEDOROV, İ. G. (1998). *Oyuu Tilcıt*, Cokuuskay: Biçik.
- VASİLİEV, Yuriy (1995). *Türkçe- Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları.